

CAPCANELE ISTORIEI

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:

Istorie și mit în conștiința românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)

Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune (1998, 2002, 2008)

Două secole de mitologie națională (1999, 2005, 2011)

Mitologia științifică a comunismului (1999, 2005, 2011)

Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit (1999, 2007)

Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)

România, țară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)

Mitul democrației (2003)

Între inger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)

Jules Verne. Paradoxurile unui mit (2005)

Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze (2005)

Tinerețe fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi (2006)

Occidentul. O interpretare istorică (2007)

Napoleon III cel neiuibit (2008)

„Germanofiliu“. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010)

Franța, hegemonie sau declin? (2010)

Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010)

Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1030 și 1950 (2011)

Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)

Explorarea imaginară a spațiului (2012)

De ce este România altfel? (2012)

Eugen Brote (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național (2013)

Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine (2013)

LUCIAN
BOIA

CAPCANELE
ISTORIEI

Elita intelectuală
românească
între 1930 și 1950

Ediția a III-a, revăzută și adăugită

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

<i>Introducere</i>	7
140 de personaje	11
I. Ofensiva tinerilor	23
II. Democrație sau naționalism?	50
III. Profesori și academicieni	100
IV. Regele	119
V. Legionarii	168
VI. Regimul Antonescu și războiul	208
VII. Intemezzo semidemocratic	259
VIII. Comunismul: momentul 1950	311
Încheiere	365
<i>Indice de nume</i>	369

Introducere

Greu de găsit o altă țară care să fi trecut, ca România, prin atâtea regimuri politice de-a lungul unui singur deceniu. O relativă democrație până la sfârșitul anului 1937. Regimul personal al regelui Carol II din februarie 1938 până în septembrie 1940. Statul național-legionar din septembrie 1940 până în ianuarie 1941. Puterea concentrată în mâinile Conducătorului: generalul (apoi mareșal) Ion Antonescu (deja asociat cu legionarii în lunile anterioare), din ianuarie 1941 până în august 1944. Scurta etapă democratică (cu destule limitări, de altfel) din august 1944 până în februarie 1945. Guvernarea Petru Groza, comunizantă, din martie 1945 până la sfârșitul lunii decembrie 1947. Iar la 30 decembrie 1947, odată cu proclamarea Republicii Populare Române, intrarea deplină într-un sistem comunist. În doar zece ani, o succesiune de șapte regimuri, acoperind întreg evantaiul politico-ideologic, de la extrema dreaptă la extrema stângă și de la democrație la totalitarism.

Astăzi știm care a fost, de fiecare dată, deznodământul. Cei de-atunci n-aveau de unde să știe. Când s-au sărbătorit zece ani de la „Restaurație“, la 8 iunie 1940, regimul lui Carol II părea menit să dureze: mai avea trei luni de viață. Legionarii au pus stăpânire pe țară, ca să rămână și să schimbe totul din temelii; istoria le-a îngăduit doar patru luni. Mulți credeau, dimpotrivă, că regimul comunist nu va rezista; până la urmă, e drept, s-a dus, dar a ținut aproape cât o viață de om.

Ce experiment putea fi mai bun, pentru a testa comportamente, decât o asemenea cursă presărată cu obstacole? Subiecții experimentului sunt membrii elitei intelectuale. Le vom urmări reacțiile în fața unei istorii cu întorsături neașteptate și brutale. Iluzii, refuzuri, adaptări, cedări, evadări... toată gama de atitudini e prezentă. Și destine de tot felul, cu suișuri și coborâșuri, ascensiuni vertiginoase, ca și dramatice prăbușiri.

Trasarea contururilor elitei intelectuale comportă o oarecare aproximație: măcar pentru faptul că ierarhiile existente la un moment dat nu sunt în mod necesar și garanții de excelență. Am reținut, în principal, corpul universitar (de preferință la nivel de profesori și conferențieri), Academia Română (membrii titulari), scriitorii cu statut recunoscut, ziariștii și publiciștii formatori de opinie. Abordarea problematicii e atât structurală, cât și narativă, dat fiind că interesează în egală măsură categoriile și indivizii: reconstituirile globale se întâlnesc și se completează cu detaliile de viață.

Un lucru se înțelege de la sine: între copertele cărții nu se va găsi totul. Sunt multe personaje și evenimente, dar nu e o enciclopedie. Autorul a reținut ceea ce i s-a părut a fi mai reprezentativ, sau mai sugestiv, pentru o situație sau alta. Inevitabil, selecția și „asamblarea“ poartă marca celui care le-a făcut.

Construcția, așa cum se prezintă, e nouă în ansamblul ei. Dar cu greu ar fi putut fi realizată în lipsa acelor sinteze parțiale, care au meritul de a fi defrișat terenul într-o măsură apreciabilă. Astfel, lucrarea lui Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească* (1995), studiu detaliat și temeinic, și destul de echilibrat (în ciuda unei priviri dinspre „stânga“); bazat în cea mai mare parte pe publicistica vremii, nu și-a propus să aducă informație propriu-zis inedită, după cum n-a beneficiat nici de avalanșa de memorii și jur-

nale publicate ulterior. În volume succesive (*România în timpul primului război cultural, 1944–1948: Trădarea intelectualilor*, 1992, *Reeducare și prigoană*, 1993; *Literatura în totalitarism*, 1994–1995), Ana Selejan a reușit performanța unei despuieri aproape exhaustive a presei dintre 1944 și începutul anilor '50; material prețios, din păcate indigest prezentat, prin punerea cap la cap a unor lungi extrase, legate cel mult printr-un vag comentariu. Maria Someșan s-a ocupat de *Universitate și politică în deceniile 4–6 ale secolului XX* (2004); a prelucrat un imens fond arhivistic privitor la mediul universitar; sunt prețioase îndeosebi tabelele statistice realizate pe baza materialului inedit. Contribuții la biografia unui lung șir de universitari a adus Lucian Nastasă, în *Intimitatea amfiteatrelor. Ipostaze din viața privată a universitarilor „literari”, 1864–1948* (2010). Informații inedite cu privire la ultimii ani ai perioadei cercetate sunt cuprinse în cartea lui Cristian Vasile, *Literatura și artele în România comunistă, 1948–1953* (2010).

Individual, s-au bucurat de atenție, după 1989, în primul rând exponenții tinerei generații a anilor '30. Alexandra Laignel-Lavastine a scris despre Noica, apoi despre trioul Cioran–Eliade–Ionescu; Marta Petreu, despre Cioran, Ionescu și Mihail Sebastian (cel din urmă, prin prisma relației cu Nae Ionescu); Florin Țurcanu, despre Eliade (o amplă biografie); Sorin Lavric, despre Noica... Dora Mezdrea a reconstituit în detaliu viața lui Nae Ionescu. De asemenea, Ion Bălu a dat o nouă ediție a cărții mai vechi despre G. Călinescu; Constantin Schifirneț a tratat de-a lungul a trei volume viața lui C. Rădulescu-Motru; iar Vasile Lungu a scris biografia lui Tudor Vianu... Sunt autorii și lucrările la care am apelat mai frecvent; datele bibliografice se vor regăsi în note.

Cea mai mare parte a informației cuprinsă în carte este însă extrasă direct din surse. Din mai multe fonduri de

arhivă. Din presa vremii. Din numeroasele memorii și jurnale personale care s-au publicat în ultimele două decenii.

Să-i prezentăm acum pe protagoniști și să-i lăsăm după aceea să se confrunte cu Istoria.

Abrevieri

ANR-ANIC: Arhivele Naționale ale României. Direcția Arhivele Naționale Istorice Centrale

ACNSAS: Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității

I

Ofensiva tinerilor

Se petrece în România dintre cele două războaie mondiale o extindere considerabilă a elitei intelectuale: consecință a progresivei democratizări. Fenomenul se propagă începând cu generația cea mai tânără, așa că ponderea tinerilor intelectuali crește, cu toate consecințele, bune și mai puțin bune, care decurg de aici: mai mult idealism, mai multă îndrăzneală, o mai mare înclinare spre extreme...

Într-un articol publicat în primele zile ale anului 1929, G. Călinescu lua în derâdere „invazia adolescenților“. „Trecem printr-o fază de neseriozitate culturală umoristică. Suntem terorizați de tipul «mucosus». Acesta te întreabă de vârstă și-ți dă un respect invers proporțional cu numărul de ani.“ Agresivitate nesuștinută în nici un fel pe vreo înfăptuire de ordin intelectual, pentru simplul motiv că „la 20 de ani nu se pot face opere durabile“; abia „la 50 de ani un intelectual poate da cele mai legitime nădejdi“. Erau ironizați cu deosebire Petru Comarnescu, animatorul „generației“, văzut ca „organizator al celei mai detestabile insurecții de colegieni“, și Constantin Noica, „elev de liceu mi se pare, sau absolvent de curând“, ale cărui „aere“ nu puteau stârni decât ilaritate și îndoială cu privire la viitorul lui.¹

1. G. Călinescu, „Invazia adolescenților“, în *Viața literară*, 12 ianuarie 1929, articol reprodus în *Opere*, Publicistică, I (1920–1932), Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, București, 2006, pp. 430–432.

Mărturii despre insolența acestor nu chiar adolescenți, dar abia ieșiți din adolescență, sunt nenumărate. Câteva decenii mai târziu, Emil Cioran confirma genul de frondă impertinentă care îl iritase pe Călinescu. „Îi disprețuiam pe «bătrâni» – scrie el –, pe «ramoliți», adică pe toți cei care depășiseră treizeci de ani“ (G. Călinescu avea în 1929 exact 30 de ani; pe punctul, așadar, de a depăși limita impusă). „Lupta dintre generații – continuă Cioran – ne apărea drept cheia tuturor conflictelor și principiul explicativ al tuturor evenimentelor. A fi tânăr însemna pentru noi a avea în mod automat și geniu. Se va spune că această infatuare e din toate timpurile. Se prea poate. Cred însă că n-a fost niciodată împinsă atât de departe cum am făcut-o noi. Se exprima prin ea voința de a forța istoria, apetitul de a ne insera în istorie, de a provoca cu orice preț ceva nou. Frenesia era la ordinea zilei.“²

Petru Comarnescu se născuse în 1905, Mircea Eliade în 1907, Eugen Ionescu în 1909, Constantin Noica, tot în 1909, Emil Cioran, încă și mai tânăr, în 1911... Câteva nume și câteva repere cronologice ale unei generații venite pe lume între 1905 și 1910 ori cu puțin înainte sau după acest interval, tineri care în 1930 aveau (nu încă toți) puțin peste 20 de ani.

Nu toleranța îi caracterizează pe cei mai mulți dintre ei. Negarea e adesea radicală, fără nuanțe, fără concesii. Predecesorii sunt sau anulați, sau, în cel mai bun caz, menționați ca ilustrând etape pregătitoare, în așteptarea apariției celor chemați să îplinească cultura românească.

Mai trec trei-patru ani și, deja, din punctul lor de vedere, ceea ce putea fi considerat inițial o simplă promisiune, devenise, incontestabil, o certitudine. „Generația tânără și ritmul mondial“, se intitulează un articol publicat în ia-

2. E.M. Cioran, „Les débuts d’une amitié“, în *Cahier de l’Herne, Mircea Eliade*, Editions de l’Herne, Paris, 1978.

nuarie 1933 de Mihail Polihroniade, evident, el însuși membru al generației (născut în 1906). Partida i se părea deja încheiată, în sensul că „generația tânără» a triumfat practic pe toată linia, «bătrânii» aproape că nu mai există“. Noua generație „este stăpâna vieții culturale românești“. Presa îi aparține aproape în întregime. „În afară de *Universul*, care ține să păstreze privilegiul platitudinii îmbătrânite, toate celelalte gazete sunt – în ceea ce privește partea culturală – în mâna tinerilor.“ La fel și revistele, cu singura excepție a *Adevărului literar și artistic*. Mai rezistă, e drept, editurile, care publică în bună măsură o literatură lamentabilă, după cum se exprimă disprețuitor autorul, mai precis „diverși Topîrceni, Minulești, Petrești, Teodorenii, Stănoi perimați și de proastă calitate“ (se poate presupune că genericul Petrești îi acoperă atât pe Cezar Petrescu, cât și pe Camil Petrescu, după cum Teodorenii pot fi ambii frați Ionel Teodoreanu și Al.O. Teodoreanu). Dar, slavă Domnului, și editurile încep să cedeze, tipărind, în anii din urmă, romane ale lui Anton Holban, Mircea Eliade și altor câțiva.

Până la urmă ce-i deosebește pe tineri de generațiile precedente și de contemporanii lor mai vârstnici, unii dintre ei mai vârstnici doar cu câțiva ani? Este – o spune Polihroniade chiar din titlu – integrarea lor în „ritmul mondial“. Până la ei s-au făcut eforturi – începând cu generația de la 1848, apoi cu Junimea –, doar parțial reușite, de occidentalizare a culturii românești, contracarate de mișcări adverse, de readucere în prim-plan a fondului arhaic tradițional (și iată în acest sens caracterizarea curentului „sămănătorist“: „Sub imboldul unei personalități năvalnice, dar confuze, haotice, sterpe – e vorba de dl Iorga – o generație mediocră și ca posibilități creatoare, și ca nivel intelectual se înrolează sub flamura *Sămănătorului*. Trăim o epocă de jalnic ruralism cultural în care suprema țintă

creatoare este reproducerea credincioasă a balegii străbune...)³. Rezultă, în viziunea lui Polihroniade, că tinerii s-au săturat să imite Occidentul – pentru simplul motiv că sunt perfect încadrați în civilizația modernă și nu mai au ce și de ce să imite; după cum s-au săturat să reactualizeze tradiția românească: ei privesc înainte, nu înapoi.

Apreciat în contextul unor asemenea verdicte fără apel, volumul *Nu*, publicat de Eugen Ionescu în 1934 (singurul volum românesc, alături de numeroase articole risipite prin reviste, al viitorului ilustru dramaturg francez), culegere considerată teribilistă și iconoclastă, nu mai are de ce să șocheze. *Nu*-ul nu era doar al lui, ci al „generației”. Ionescu îi rezolvă repede pe scriitorii de început de secol, scoțându-i definitiv din joc printr-o singură frază care începe cu cuvântul „rușine”: „Rușinea timpurilor literare care au dat naștere unui Vlahuță, unui Coșbuc, unui Cerna, unui Șt. O. Iosif, «Sămănătorismului» etc. a fost desigur o aspră pedeapsă celestă.” Expresie a unei culturi „caracterizate printr-o uimitoare confuzie de planuri, printr-o unică lipsă de simț critic”. Ionescu merge încă mai departe, coborându-i de pe pedestal și pe autorii considerați în genere ilustrativi pentru modernitatea literară românească. Începând cu Arghezi: retoric, melodramatic, superficial, fals. Doar aparența unei mari poezii. Urmează demolarea unui poet încă și mai modern, Ion Barbu. Ca și a romancierului Camil Petrescu, cu remarca abruptă potrivit căreia „*Patul lui Procust* este cea mai proastă carte apărută de zece ani încoace”. O biată imitație de Proust, un „Proust deficient”. În ce-l privește, Ionescu nu mai suportă starea de subordonare mediocră a culturii românești: „Să nu acceptăm compromisuri. Prefer să refuz întreaga poezie românească decât să accept aceste valori debile. Acceptarea

3. Mihail Polihroniade, „Generația tânără și ritmul mondial”, în *Azi*, ianuarie 1933, pp. 467–483.

unui etalon literar românesc inferior înseamnă – de la început – un compromis: o acceptare clară a mediocrității culturii noastre și o rușinoasă situare pe un plan de jos.”⁴

Nu doar literatura era în discuție, nu doar ansamblul culturii românești, ci destinul însuși al românilor. România trebuia să devină alta. Este teza din *Schimbarea la față a României*, carte publicată de Emil Cioran în 1936, text care, prin „extremismul” său, poate să pară singular, ca și volumul lui Ionescu, însă nu face decât să exacerbeze o stare de spirit caracteristică „tinerilor”. Înșiruirea câtorva scurte pasaje este mai grăitoare decât orice comentariu: „*Discontinuitatea față de propria lor soartă* este condiția afirmării culturilor mici. Singura obsesie trebuie să fie: *salutul istoric...* Doamne! ce vom fi făcut o mie de ani?! Toată viața noastră de un secol încoace nu este decât procesul prin care am ajuns să ne dăm seama că n-am făcut nimic... România are nevoie de o exaltare până la fanatism. O Românie fanatică este o Românie schimbată la față... Va trebui să vedem care este *specificul național* al României, care a ținut-o o mie de ani în nemișcare, pentru a-l putea lichida împreună cu mândria ridiculă care ne atașează de el... Distanța minoră de toate aspectele lumii a creat acel blestem poetic și național, care se cheamă Miorița și care alături de înțelepciunea cronicarilor constituie rana neînchisă a sufletului românesc... Românii au trăit o mie de ani ca plantele. Unui popor de țărani i-a făcut mare plăcere să nu intervină în cursul lumii... *Nu pot iubi decât o Românie în delir...* România trebuie să se degajeze de toate lanțurile eredității sud-est europene.” Într-o Românie în care tradiția istorică, țăranul și satul erau repere și simboluri la ordinea zilei, Cioran pretinde o ruptură totală: „Satul este suspendare istorică; inactualitate substanțială. Vai de țara

4. Eugen Ionescu, *Nu*, Editura Vreamea, București, 1934, în principal pp. 58–59 (v. și ediția Humanitas, 2011).

împânzită numai de sate!“ Și propoziția celebră: „Aș vrea o Românie cu populația Chinei și cu destinul Franței.“⁵

Am ales înadins câteva puncte de vedere extreme, ale celor care anunțau fără menajamente îngroparea generațiilor anterioare și sfârșitul vechii României. Sunt și aprecieri mai nuanțate. Astfel, Mihail Sebastian nu crede că tinerii ar fi devenit stăpânii situației, mai au până acolo o cale lungă de parcurs; deocamdată, tot cei dinainte se află în prim-plan.⁶ Constatare de bun-simț. Liderii de opinie, în presa românească, aparțineau mai toți unor generații mai vârstnice: Pamfil Șeicaru, la *Curentul*, Nae Ionescu, la *Cuvântul*, sau, în presa de și mai mare tiraj, Stelian Popescu, patronul *Universului*, ca și numele reprezentative de la grupul *Adevărul-Dimineța*: Emil Socor, B. Brănișteanu, Tudor Teodorescu-Braniște... La fel și cei mai reputați scriitori: Sadoveanu, Rebreanu, Arghezi sau, mai tânărul, dar nu chiar atât de tânărul, Camil Petrescu, fără a-i uita pe răsfățații publicului larg Cezar Petrescu și Ionel Teodoreanu. Nici unul dintre autorii generației „tinere“ nu se putea compara, în epocă, cu notorietatea acestora. Erau desigur mulți, erau deja vizibili, și începuseră să fie apreciați... dar în linia a doua.

Nici contestarea predecesorilor nu e unanimă. Mircea Vulcănescu, în dezacord cu Polihroniade, nu admite „tabula rasa“ și e gata să recunoască factura universală a mai multor reprezentanți ai culturii române. Iar în ce privește satul, Cioran e cel care se află în minoritate. Pentru Vulcănescu, dar și pentru mulți alții, satul românesc este sfânt, nu poți concepe o Românie adevărată fără sat. Indiferent de diagnostic și de soluții, ceea ce-i reunește pe acești

5. Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, Editura Vreimea, București, [1936], pp. 26, 39, 46, 61, 65–66, 85, 88, 96, 107, 109.

6. Mihail Sebastian, „O generație încă tânără“, în *Cuvântul*, 6 ianuarie 1933.

tineri este convingerea de nestrămutat că au de îndeplinit o misiune. Misiunea ar fi, tot după Vulcănescu, aceea „de a închea laolaltă întreg sufletul românesc“, pentru a ajunge (puțin importă dacă „în afara sau înăuntrul ritmului mondial“) „la rezolvarea cu metode adecvate, și nu prin imitație, ca până acum, a problemelor noastre specifice“. ⁷ Până la urmă, atât „universalismul“ exprimat de Polihroniade, cât și „specificitatea“ dragă lui Vulcănescu se îndreptau spre o țintă similară: depășirea condiției de cultură secundară și imitatoare și ridicarea spiritului românesc în sfera cea mai înaltă a universalului.

Definitoriu pentru noua „generație“ este conceptul de *experiment*. Tocmai fiindcă se caută ceva nou, ceva încă insuficient definit. Pentru a se lămuri, tinerii înțeleg să „experimenteze“. Așa vor ajunge și la legionarism, și la comunism. Sunt în căutarea unei noi morale. În viața socială, ca și în cea individuală. O stare de spirit, pe care Mircea Eliade – schimbând oarecum curios sensul cuvântului – a numit-o „huliganism“. În accepția propusă de el – care nu mai are nimic peiorativ, dimpotrivă –, *Huliganii* (e și titlul romanului său publicat în 1935) sunt cei care nu se mai mulțumesc cu ideile primite și cu morala curentă și, în consecință, sparg cadrele existente.

Ce e adevărat și ce e mitologie în aventura acestei generații? Mai întâi, „generație“ e un fel de a spune. Nu există generații în sens biologic sau demografic, adică tranșe de vârstă delimitate: oamenii se nasc continuu, în fiecare clipă. „Generația“ e un construct socio-cultural. Nu toți intelectualii români născuți în intervalul respectiv au făcut

7. Mircea Vulcănescu, „Farfuridi și ritmul mondial“, în *Opere*, vol. II, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă și Univers Enciclopedic, București, 2005, pp. 427–437. Mai multe articole ale lui Vulcănescu pe aceeași temă, reunite în secțiunea „Tânăra generație“, tot în *Opere*, vol. I, pp. 613–766.

parte din grup. Dacă îi numărăm pe cei notabili, nu depășim câteva zeci de persoane (în plus, concentrați toți în Capitală, chiar dacă veniți din diverse părți ale țării). G. Călinescu, după vârstă, nu era departe de ei, se afla însă foarte departe prin atitudine, prin negarea însăși a conceptului „generațional“. Alt critic, Șerban Cioculescu (născut în 1902) se regăsește chiar printre membrii generației, în înșiruirea lui Polihroniade; simplă iluzie cronologică: intelectual raționalist și sceptic, nu are nimic de-a face cu ea. Născut în 1906 și devenit prieten cu Eliade, N.I. Herescu n-are nici el vreo afinitate: e un om care se descurcă de minune în mediul universitar și cultural, fără să fie frământat de mărețe idei și proiecte (și tocmai fiindcă nu e). În schimb, mult mai vârstnicul Nicolae Davidescu (născut în 1885), scriitor cu multiple preocupări, se apropie de cei tineri prin combativitate și virulență demolatoare; avea să se remarce prin atacurile la adresa lui Arghezi și Caragiale. O dedicație a lui Eugen Ionescu, pusă pe un exemplar din *Nu*, recunoștea în el un spirit apropiat: „Dlui Nic. Davidescu, cel mai mare critic virtual al României, – admirația foarte adevărată a lui Eugen Ionescu 1/VI/934“.⁸ Nici Felix Aderca (născut în 1891) nu se simte „bătrân“ printre tinerii săi confrăți, alături de care semnează frecvent. Și așa mai departe...

Modelele acestor tineri nu sunt nici ele „tinere“. Un mare îndrumător fusese Nicolae Iorga, mai ales în sensul mesianismului național, dar influența lui scăzuse considerabil. Vasile Pârvan strânsese și el numeroși adepți, și nu numai ca fondator al școlii românești de arheologie; știuse să insuflă tinerilor conștiința unei datorii, a unui „eroism intelectual“. Nu mai era însă prezent decât în amintire, murise în 1927. Persoana cea mai influentă în rândul tinerilor era acum profesorul de filozofie Nae Ionescu (născut în 1890). Nu e deloc sigur că în lipsa lui generația aceasta

8. Rânduri scrise de Eugen Ionescu pe un exemplar aflat în posesia autorului.

și-ar fi aflat vocația. Un caz paradoxal în cel mai înalt grad, intrat de pe atunci în mitologie. Potrivit obișnuitelor norme academice, valoarea lui Nae Ionescu ar fi în cel mai bun caz îndoielnică. Un filozof fără operă sau fără operă semnificativă: autor de cursuri palide și de articole risipite în ziarul pe care l-a condus, *Cuvântul* (între 1926 și 1934), adunate nici măcar de el, ci de Mircea Eliade, în volumul *Roza vânturilor*, de asemenea fără prea mare relief. Pentru discipolii săi a fost însă un idol, un zeu. Ei ajung să gândească cu mintea lui Nae Ionescu. Ce le spunea? În esență, într-un fel sau altul, ceea ce relatează Arșavir Acterian în *Jurnalul* său, după ce a asistat la o prelegere, în ziua de 18 noiembrie 1932. „Mergem la Nae Ionescu. Își începe cursul. Își bate joc de sisteme și filozofii. Filozofia concretului. Fiecare începe cu el filozofia. Posibilă doar o comuniune, nu o colaborare. Nu facem de plăcere și nici ca meserie filozofia, ci de groază, ca să ne situăm în univers, să ne răfuim cu existența, cu noi înșine. Filozofii au aflat puncte de vedere, nu de ajungere. Soluții nu sunt. Toată filozofia nu ne servește la nimic, nu ne înaintează și nu ne ajută cu nimic. Noi, în noi, proces de creație. Filozoful științific – băcan care vinde brânza altuia. Unul care continuă filozofia lui Descartes n-a adus nimic nou. Trebuie o pornire de la tine, nu de la altul.”⁹

Așadar, filozofia reîncepe la nesfârșit cu fiecare individ. Nae Ionescu predica libertatea, autenticitatea și îndrăzneala creatoare. Fără să ofere soluții, dând însă un nemaipomenit impuls. Soluțiile n-avea decât să le descopere fiecare, în raport cu propria chemare. O desprindere de „autorități”, de valorile aparent așezate o dată pentru totdeauna. „Experimentul” tinerei generații pornește în bună măsură de la lecția lui Nae Ionescu. Ceea ce tinerii simțeau confuz, el închegase într-o teorie. Continuă Acterian: „Dacă ar fi să cred într-un om, aș crede în el. Constat că mestecă exact ce mestec și eu. Și apoi, cine mai e în această Românie, în afară

9. Arșavir Acterian, *Jurnal*, Humanitas, București, 2008, p. 113.

de Nae, în care poți crede? Era Pârvan. E Iorga (în care au crezut și cred unii, dar eu nu pot crede). Altul nu găsesc.“¹⁰ Idealul național pe care-l predicase Iorga fusese împlinit. Tinerii voiau acum să experimenteze ceva nou, să se simtă liberi, să spargă vechile cadre. Și nimeni nu le predica libertatea mai convingător decât o făcea Nae Ionescu.

Cazul lui Mihail Sebastian ilustrează uluitoarea forță de seducție a acestui om. Tânărul scriitor avea toate motivele să se detașeze de el. Profesorul îl lezase în demnitatea lui de evreu atunci când îi prefațase, în 1934, volumul *De două mii de ani*, procedând, fără menajamente, la condamnarea istorică a „poporului ales“. Alunecarea lui Nae Ionescu spre Garda de Fier ar fi fost de natură să pună un punct final relației lor spirituale. În ciuda amărăciunii resimțite, seducția rămâne totuși intactă. Pagina de jurnal scrisă în ziua imediat următoare morții lui Nae Ionescu (la 16 martie 1940) se înfățișează ca un sfâșietor necrolog închinat unui om excepțional, singurul, pare a sugera scriitorul, într-o țară de oameni de duzină care ocupă cu insolentă pozițiile cele mai înalte.

„Plâns nervos, imposibil de stăpânit, ieri dimineață, intrând în casa lui Nae Ionescu, două ore după ce a murit. [...] Ce soartă stranie a avut omul ăsta extraordinar, care moare neîmplinit, nerealizat, învins și – dacă nu mi-ar fi greu s-o spun – ratat. Mi-e atât de drag tocmai pentru că a avut așa de puțin noroc. Ce insolent, ce jignitor mi se pare succesul altora! Șeicaru e sănătos, bogat și triumfător. Manoilescu va fi ministru. Tătărescu e prim-ministru. Herescu este profesor definitiv și președinte la S.S.R. Corneliu Moldovanu are premiul național de literatură și dă șuete la cafenea. Victor Eftimiu dă recepții... Dar Nae Ionescu moare la 49 de ani, neluat în serios, înfrânt.“¹¹

10. *Ibidem*.

11. Mihail Sebastian, *Jurnal, 1935–1944*, Humanitas, București, 1996, pp. 267–268.